

Conținut

Prefață / 7

Despre text, pe scurt / 13

Capitolul 1. Istoria religiilor, a hermeneuticii și decriptării creștine
Limbaajul sacralului / 15

Capitolul 2. Mitul și supraviețuirile sacralului / 19

2.1. Reînvierea mitologică ale lui Iisus: Puncte de vedere. Cardinalii și
confrații / 19

2.2. Titul, o construcție hermeneutică / 25

2.3. Reînvierea lui Iisus. Urmile sufletului uman / 24

2.4. Sacralul recuperat din sarmatologia peninsulară / 28

Supraviețuirile sacralului

Scenarii posibile în literatura lui Mircea Eliade

Capitolul 3. Poetica și hermeneutica în povestirea mitică. Asemenea
miturilor în literatura / 31

Prefață de Angelo MITCHIEVICI

3.1. O înscărunțire a mitului / 31

3.2. Fiecare mitologic provine de la o anumită limbajului. Un „fantomă de
semnificații” / 33

3.3. Intriga, un mediu de lucru însoțit de timp și spațiu / 36

3.4. Figuri retorice / 39

3.5. Povestirea mitică, început de povestire dintr-o istorie / 44

3.6. Aria românească. Fiecare mitologic reprezintă o anumită limbajului. Perspectiva
epicului mitologic / 45

3.7. Structuri și tehnici literare ale povestirii mitice. Intertextualitatea
prin limbajul mitologic. Așezarea și funcția – Formă a limbajului mitologic / 48

3.8. Poetica mitică, un mediu de lucru / 48

3.9. Scenariu și camuflaj. Poetica camuflajului în povestirea mitică / 51

3.10. Mitologia, în cadrul povestirii mitice. Scenariu mitologic. Reînvierea
creștinească mitică în literatura / 51

3.11. Camuflajul și căutarea „scenariu”. Scenariu mitologic în povestirea
mitică / 53

3.12. Exerciții hermeneutice / 54

3.13. Scenariu mitologic în literatura / 54

INSTITUTUL EUROPEAN

2017

Cuprins

Prefață / 7

Despre text, pe scurt / 13

Capitolul 1. Istoria religiilor, o hermeneutică ce decryptează creator limbajul sacrului / 15

Capitolul 2. Mitul și supraviețuirile sacrului / 19

- 2.1. Reinvestirile mitologice ale lumii ca text. Puncte de vedere. Certitudini și controverse / 19
- 2.2. Mitul, o cunoaștere hyponoetică / 20
- 2.3. Realitatea mitului. Urmele sufletului uman / 24
- 2.4. Sacrul recuperat din camuflajele profanului / 28
- 2.5. Mitul reface reveria omului arhaic / 29
- 2.6. *Mysterium tremendum*: sacrul acceptă să se limiteze / 31
- 2.7. În cea mai abjectă dintre nostalgii se poate camufla sacrul / 33

Capitolul 3. Poetică și hermeneutică în povestirea inițiativă. Aventura inițierii în literatura lui Mircea Eliade / 37

- 3.1. O literatură cu funcție soteriologică / 37
- 3.2. Ficțiunea inițiativă provoacă aventura limbajului. Un „fantastic de semnificații” / 53
- 3.3. Intriga, un mediator între timpul istoric și timpul mitic / 60
- 3.4. Figuri retorice / 60
- 3.5. Povestirea inițiativă, formă de *anamnesis* cu rol soteriologic / 64
- 3.6. Arta teofanică. Ficțiunea care reangajează gândirea mitică. Perspectiva esteticii tantrice / 65
- 3.7. Structuri și tehnici narrative ale imaginarului ezoteric. Inițierea mediată prin limbajul indirect. *Allegoria in factis* – formă a limbajului intenționat / 66
- 3.8. Povestirea mitică, un exercițiu spiritual / 68
- 3.9. Semne și camuflaje. Funcțiile cuvântului în povestirea inițiativă / 71
- 3.10. Ficțiunea, un cadru diegetic pentru scenarii gnostice. Reangajarea conștiinței mitice în imaginarul literaturii / 71
- 3.11. Camuflajele și călăuzirile sacrului. Scrierile canonice ca metatext al povestirii inițiativă / 73
- 3.12. Exegeza hermeneutică, un exercițiu spiritual. Rolul instanțelor textuale / 74
- 3.13. Structurile imaginarului soteric. Gândirea simbolică, un dat fundamental al conștiinței umane / 76

- 3.14. Funcția soterică a gândirii simbolice / 82
- 3.15. Relația sacru-profan: *coincidentia oppositorum* / 85
- 3.16. Principii de constituire a narațiunii mitice / 87
- 3.17. Complexele mitice reiterante / 89
- 3.18. Ritualuri alchimice reconstituite de povestirea inițiatică / 89
- 3.19. Invariante ale discursului alchimic vs discurs tantric / 91
- 3.20. Similarități și diferențe între textul inițiatic și textul fantastic / 92

Capitolul 4. Supraviețuirile sacrului. Scenarii posibile / 97

- 4.1. *Adio*, un text programatic despre experiența estetică asumată mistic / 97
- 4.2. *Nouăsprezece trandafiri, Uniforme de general, Incognito la Buchenwald*. Literatura cu rol soteriologic / 106
- 4.3. Teatralitatea în registrul mitic / 110
- 4.4. Împotriva mimesisului. Un teatru ce realcătuiește paradisiac / 120
- 4.5. *Coloana nesfârșită*, teatrul care unește lumile / 124
- 4.6. *Iphigenia*. Jertfa purității absolute trezește din „sommul adânc” / 136
- 4.7. *Oameni și pietre*. Misiunea orfică a poeziei / 144
- 4.8. *Noaptea de Sânziene*. Locuirea sacrului în hermeneutica recuperatoare / 147
- 4.9. *Pe Strada Mântuleasa*. Un text care își asumă drama operei deschise / 199
- 4.10. *Podul*. Ieșirea din Roată prin „poarta cea strâmtă” a Voievodului Negru / 214
- 4.11. *La țigănci*. Moartea, un vis al vieții / 226
- 4.12. *În curte la Dionis*. Literatura, o ultimă metodă „politică” de inițiere a maselor / 230
- 4.13. *Șarpele*. Mântuirea eschatologică a îngerului căzut / 242
- 4.14. Doctorul Eliade, un scrib al Shambalei / 252
- 4.15. *Nopti la Serampore*. Halucinația „diavolească” a lumilor / 270
- 4.16. *Șantier*. Scriitura diaristă care trage spre cer / 280

Bibliografie selectivă / 293

Glosar al termenilor specifici sistemelor filosofice și mistice indiene, *hatha* și *tantra yoga*, folosiți în text / 307

Abstract / 315

Résumé / 317

Capitolul 1

Istoria religiilor, o hermeneutică ce decriptează creator limbajul sacralui

*Tratatul de istorie a religiilor*¹ și mai târziu *Istoria credințelor și ideilor religioase*² îl înscriu pe Mircea Eliade în Școala franceză, denumită de Philippe Borgeaud „școala maștrilor”³, alături de Georges Dumézil, Claude Lévi-Strauss, Jean-Pierre Vernant, Roger Caillois; în aceste opere fundamentale Mircea Eliade creează o hermeneutică „instaurativă” care decriptează marele limbaj al divinității prin fenomenele și experiențele sacralui, interpretate ca hierofanii. Școala Franceză nu exclude interpretarea contextualistă, fenomenele religioase fiind investigate științific în funcție de spațiile geografice, culturile și civilizațiile cărora le aparțin, dar exercițiul hermeneutic se realizează întotdeauna în temeiul înțelegerii că acestea aparțin unei forme universale de gândire, transistorice, în aceeași manieră în care mitul înregistrează evenimentele unui timp originar. Contribuții ale antropologiei lui James George Frazer (*Creanga de Aur, The Golden Bough*, 1890) precum magia timpului mitic, puterea de regenerare a acestuia, funcția sacrificială a riturilor, misterul sacerdotal sunt continuate de această generație de „maștri”, care abordează conținutul complex și indicibil al experienței religioase cu empatie, fără distanța rece a cercetătorului științific, atât cât expertiza să se transformă într-un exercițiu de amplă spiritualitate.

În opinia lui Philippe Borgeaud istoria religiilor, pe linia F. Max Müller, Lévi- Strauss, Mircea Eliade, Frazer, Durkheim, Mauss, Caillois, înregistrează

¹ Mircea Eliade, *Tratatul de istorie a religiilor*, traducere de Mariana Noica, Editura Humanitas, București, 1992, *Traité d'histoire des religions*, Payot, Paris, 1949. *Histoire des croyances et des idées religieuses*, Payot, Paris, 1983.

² Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, traducere de Cezar Baltag, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000, *Histoire des croyances et des idées religieuses*, Payot, Paris, 1976, 1978, 1983.

³ Philippe Borgeaud: „la fameuse constellation francophone des maîtres de nos maîtres” în *Exercices d'histoire des religions, Comparaison, rites, mythes et émotions, Textes réunis et édités*, Daniel Barbu și Philippe Matthey, Leiden, Boston, 2016. p. 65. (Autorul a studiat cu Mircea Eliade la Universitatea din Chicago).

mai ales ideile despre problematica alterității și mentalitățile *celuilalt*⁴, accentuând înțelegerea experiențelor religioase. Studiul comparat asupra miturilor și riturilor încearcă să surprindă felul diferit de gândire în care religiile lumii construiesc ontologia unui popor, o metafizică preistorică, așa cum o numea Mircea Eliade, deschizând studiul pluridisciplinar asupra fenomenelor religioase. Georges Dumézil, profesorul și colaboratorul lui Mircea Eliade, aduce o perspectivă nouă în studiul comparat al istoriei religiilor, un model euristic care așază, în prim plan, dincolo de analizele filologice de tip etimologic, autonomia simbolului, responsabil cu ideologia sistemului religios (*Mythes et épopée*, 1968). Ideea conform căreia spiritul uman ascultă pretutindeni de aceleași legi ale gândirii, întâlnește, de asemenea, teoria arhetipurilor lui Jung, conceptul de moștenire colectivă, evidentă în structurile ritualice și în modelele mitice de oriunde. Istoria religiilor își construiește conceptele, categoriile teoretice necesare unei discipline științifice, hotărâtă să se detașeze obiectiv de latura sa confesională.

Mircea Eliade îmbogățește conceptual, sub influența lui Durkheim și Rudolph Otto relația sacru-profan, acordând conceptului de sacru, pe lângă calitatea sa de adjectiv, istorie sacră, statutul de substantiv care desemnează, antropologic și fenomenologic, o categorie de fenomene. Printre operatorii teoretici ai paradigmei sacru-profan amintim *coincidentia oppositorum*, starea de *numinos* și *mysterium tremendum et fascinans*. Ultimul exprimă starea paradoxală la întâlnirea cu sacrul față de care omul simte fascinație și spaimă. Ceilalți doi operatori activi în registrul fenomenologiei religioase pot să recupereze sacrul din camuflările profanului și să redea sensul istoriei. Mircea Eliade realcătuiește morfologiile sacralului (*Tratatul de istorie a religiilor, Sacrul și Profanul* etc) cu ajutorul conceptului de *hierofanie* într-o sintaxă universală, care evidențiază polisemnatismul acestor „complexe mitice”; traduse într-un discurs metafizic ce explică global semantica arhaică a experiențelor, autorul inventează de fapt o „metateologie”⁵.

Mircea Eliade își sistematizează metoda cercetării în 1949, când publică *Traité d'histoire des religions* în care devine clar sistemul morfologic al sacralului, pe care îl ordonează în urma unei analize de tip comparativ, însă în ecuație enciclopedică. Este binecunoscută clasificarea hierofaniilor, fenomene

⁴ Philippe Borgeaud, *op. cit.*, p. 13.

⁵ *Ibidem*, „L'œuvre d'Eliade, de ce point de vue, est symptomatique. Elle est construite sur le postulat que l'être et le sens échappent au temps, que le sacré est à rechercher au niveau des archétypes, en deçà de la diversité profane des contextes culturels. Eliade fait de la comparaison un instrument très libre vis-à-vis de l'histoire, mais indispensable à la construction de ce qu'il appelle une ontologie archaïque, en fait une théologie de toutes les religions, à l'usage et compréhension des seuls historiens des religions, une sorte de méta-théologie, échappant à l'histoire”, p. 45.

universale prezentate sub forma unor imagini arhetipale care definesc experiențele sacrului într-o ontologie descrisă în termenii unei metafizici arhaice: hierofaniile celeste în cadrul cărora sunt analizate simbolurile solare și lunare (semnele ființei diadice), hierofaniile acvatice, kratofaniile litice, hierofaniile telurice și marile complexe mitice ale vegetației, fecundității, femintății sacre, ce reconstituie ontologia lui *homo religiosus*. Sistemul hierofanic este ordonat în funcție de două coordonate majore, desprinse din sensurile universale ale mitului cosmogonic: simbolismul centrului, în jurul căruia se alcătuiește cosmosul, spațiul sacru, și temporalitatea cíclică, ce regenerează sacrificial orice nou început al experiențelor umane.

Esențial pentru sistemul eliadian rămâne conceptul de centru, situat printre conceptele tari în gândirea mitică, deoarece acest locum metafizic sculptează în corpul spațiului acel *axis mundi*, care leagă cerul de infern, lumina de întuneric, spiritul de materie în complementaritate, deoalând unitatea opuselor. Pentru Mircea Eliade sacrul și profanul sunt categorii substanțiale, care nu își schimbă valoarea în funcție de context; sacrul poate doar să se camufleze, să devină irecognoscibil. Mircea Eliade consideră profanul ca pe o limitare a sacrului în manifestare. Sacrul există în sine, precedă, transcende existența și se află ca reper în centrul acesteia, construind cosmosul⁶. Conform cu Mircea Eliade mitul reconstituie din orice experiență repetabilă urmele sacrului, descoperind în spatele acesteia un model exemplar, adevărat și sacru.

Există în gândirea eliadiană certitudinea că o hermeneutică creatoare poate descifra marele limbaj al divinității pierdut printre formele dezafectate ale profanului și în felul acesta sacrul ar putea fi recuperat din orice experiență umană, oricât de neînsemnată ar fi. Viziunea este unitară, în pofida faptului că este de presupus că istoria de desparte de simbolismele celeste. Mitul a inventat un limbaj special pentru a-l întoarce pe om aproape de sursa pe care a părăsit-o.

⁶ Philippe Borgeaud, *Exercices d'histoire des religions, Comparaison, rites, mythes et émotions*, ed. cit.: „Cette croyance selon laquelle le mythe dans sa plénitude, et plus encore le symbole – signe muet d'avant toute parole – précède l'histoire comme du sens toujours déjà posé là, avant tout événement, mais auquel l'événement (et non seulement la fiction narrative) doit être référé pour exister, pour prendre sens, se retrouve jusqu'à aujourd'hui dans nos études, via Eliade mais aussi, plus curieusement, via Lévi-Strauss”. Il s'agit d'une conception ancienne, classique et douée d'une persuasion très efficace. Elle considère le mythe comme un récit traditionnel, dont l'enjeu et les conséquences dépassent l'individu qui le raconte, et dont le contenu entre-tient avec la pratique sociale et la coutume collective un rapport d'autorité et d'exemplarité. Cette conception du mythe sera celle de Malinowski, d'Eliade, et encore un peu, malgré la critique du fonctionnalisme, celle de Lévi-Strauss”, p. 274.

Pentru Mircea Eliade mitul nu este doar o posibilitate de reflecție filosofică asupra unor evenimente fundamentale, prezentate alegoric, ci o întâlnire „față către față” cu puterile risipite ale sacrului în umilitatea întrupării profane. Mircea Eliade se detașează net de teoriile care susțin că întâlnirea cu fețele sacrului este o experiență nepermisă ființei umane, nu-și întoarce fața „rugului aprins” din neputința de a-i suporta apropierea. În teoretizările sale despre sacru un rol important îl au perspectivele oferite de creștinismul cosmic, specific Europei de Sud-Est, în care grație conceptului de ordine sofrosinică, omul îl întâlnește pe Dumnezeu în lucrurile mărunte ale existenței, uluit că El se poate face atât de mic și nu că omul nu se poate face atât de mare ca El. Desigur trebuie coroborate aici influențele gândirii religioase indiene, în care sacrul este recuperat din corpul Marii Mame în orice formă a manifestării sale infinite.